

Лариса Рощина

ПОЛІТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ МИТРОПОЛИТА АНДРЕЯ ШЕПТИЦЬКОГО

Автором проаналізована діяльність Шептицького як члена Галицького сейму, його дії в підтримці української державності у 1918 -1921рр. та 1941рр., відносини з німецькою владою під час другої світової війни. Митрополит Андрей Шептицький - одна з найвизначніших постатей найновішої історії України, яка своєю піввіковою працею причинилась до відродження самосвідомості українського народу цієї доби. Андрей Шептицький займає в сучасній історії роль людини, що стала помостом між західною і східною церквами, підтримувала відновлення Української державності та піклувалася про розвиток української культури.

Вивченню життя та діяльності Андрея Шептицького присвячено чимало праць. В основному вони стосуються його церковної та громадської діяльності. Суспільно-політична діяльність митрополита є недостатньо дослідженою. Так, деякі аспекти церковно-політичної діяльності митрополита розглядалися Сухановою З.Г., Сулимою-Матлашенко Н.В. [1], Цегельським Л. [2], Кравченюком О. [3], Лабою В. [4], Костем П. [5]. Узагальнюючих праць з визначеної проблеми створено не було, тому спроба розглянути це питання є актуальною.

Метою автора даної статті є аналіз політичної діяльності Андрея Шептицького на посаді митрополита Галицького та архієпископа Львівського. Хронологічні межі роботи охоплюють 1901 - 1944 рр., тобто з початку діяльності Шептицького на посаді митрополита до його смерті.

Після митрополита Юліяна Куїловського Папа Лев XIII призначив Станіславського єпископа Андрея Шептицького митрополитом Галицьким та архієпископом Львівським. Інтронізація відбулась 17 січня 1901 р. у соборі Святого Юра. Слід зазначити, що галицька інтелігенція з недовірою зустріла це призначення, оскільки графи Шептицькі були покатоличеним родом. У своїй першій промові на посаді митрополита Андрей Шептицький наголосив: “Різні люди всіляко можуть думати і говорити про мене. Але я хочу, щоб усі це знали і розуміли, що, коли я обіймаю становище митрополита руського, то я ним хочу бути і ним буду” [2, с. 19].

Митрополит Шептицький брав активну участь у політичному житті Галичини. Він був членом Галицького сейму і Палати Панів у Відні. У 1901р. виступив з протестом проти переслідувань українських студентів Львівського університету, в 1902 р. домагався від Галицького сейму заснування гімназії в Станіславі. У 1903 – 1913 рр. Шептицький обіймав посаду заступника маршалка Галицького сейму, а 22 січня 1906 р. очолював делегацію до цісаря з вимогами рівних прав для українців Австро-Угорської імперії [3, с. 20].

Митрополит Андрей був душею національного і культурного життя Галичини. Він дбав про школи, заснував науковий інститут для студій, сполучений з Богословською академією та “Академічний дім” у Львові, допомагав приватним школам. На церковні кошти Шептицький посилав молодих священиків до студій у

Римі, Відні; надавав стипендії світській молоді для навчання за кордоном, допомагав дитячим садкам та “Сиротинцям”, заснував український шпиталь - “Народну лікарню” у Львові, підтримував видавництва, товариства [1, с. 324].

Дбаючи про економічний розвиток Галичини, митрополит підтримав розгортання українського національно-кооперативного руху в цьому регіоні. Шептицький виділяв значні кошти для допомоги кооперативним організаціям на місцях. Так, у 1910 р. ним було виділено з власних коштів 2000 крон на підтримку товариства “Сільський господар” [6, с.10]. Як глибокий знавець мистецтва, митрополит був меценатом митців-малярів, різьбярів. У 1913 р. він заснував у Львові Український Національний музей, в якому зібрані пам’ятки українського мистецтва. Шептицький дбав про постійне поповнення зібрань музею. Наприклад, у 1931 р. він передав музею 9880 різноманітних експонатів. Серед них - рукописи XV - XVIII ст., стародруки, архівні матеріали XVI - XVIII ст., ікони, твори живопису і графіки, римські та візантійські монети тощо [7, с. 146].

Виступаючи за рівні виборчі права українців і поляків Австро-Угорської імперії, 26 січня 1914 р. на засіданні Галицького сейму митрополит Шептицький виголосив промову у справі сеймової реформи, закликав українців і поляків до згоди у вирішенні питання відкриття українського університету. В результаті засідання було прийнято рішення внести зміни до крайового статуту та реформувати виборчу систему. Поляки також погодились підтримати справу відкриття українського університету [4, с. 36].

Початок першої світової війни митрополит зустрів у Львові, відмовившись емігрувати, коли російські війська зайняли Галичину. 6 вересня 1914 р. в церкві Успення Пречистої Діви Марії Шептицький виголосив проповідь, у якій закликав народ вірно держатися своєї віри. Руську православну церкву він називав “казьонною”, що підпорядковувалась світській царській владі. Маючи великий авторитет серед народу, митрополит відкрито викривав імперіалістичний характер війни, закликав не визнавати нової влади. За розпорядженням графа Шереметьєва Шептицького було заарештовано і депортовано до Курська, а потім перевезено до Суздаля [5, с. 133].

Лютнева революція в Росії принесла свободу митрополитові. Він виїхав до Петрограда, де висвятив шість священнослужителів Російської католицької церкви. З Петрограда митрополит приїжджає до Києва, де влітку 1917 р. як гість був на засіданні Центральної Ради. Проблема державності України ніколи не покидала владику. Першою умовою побудови української держави Шептицький вважав “національну єдність і гармонію духу. Це бажання народу складати єдине ціле - свідомо воля всіх одиниць злучитися в одну організацію...” [8, с. 185]. Мова, на його думку, була одним з головних факторів єдності.

Повернувшись до Львова 10 вересня 1917 р., митрополит активно займався церковними справами. На проголошення Західно-Української Народної Республіки Шептицький відповів пастирським листом, в якому закликав віруючих жертвувати всім, навіть життям, для захисту і будівництва української держави. Митрополит заохочував священників до “єдності і лучності з народом. Будемо домагатись, щоби...не ставляв ніхто ніякої перепони у всестороннім розвитку національного життя і культури українського народу, а, навпаки, служив йому і

зичливо відносився до всіх його справ...” [9, с. 40]. 7-8 травня 1919 р. у Станіславі відбувся з'їзд релігійних діячів, який за дорученням митрополита скликав єпископ Григорій Хомишин. Учасники засідання з'їзду (в ньому брало участь понад 200 священників) закликали духовенство і вірних самовіддано працювати й захищати незалежність ЗУНР [10, с. 67]. Проте з весни 1919 р. Українська греко-католицька церква стриманіше ставилась до державотворчої діяльності уряду Західно-Української Народної Республіки. Це було викликано законом ЗУНР від 14 квітня 1919 р. про земельну реформу, що передбачав націоналізацію церковних земель - основу матеріального існування церкви.

Паризька мирна конференція 25 червня 1919 р. визнала право Польщі на окупацію Східної Галичини. Весною 1921 р. митрополит Андрей виїхав за кордон, де зустрівся з президентом Франції Мільєраном, маршалом Фошем, гаряче відстоюючи право українців на власну державу. З цією метою він відвідує Рим і говорить з Папою [11, с. 13]. Проте за умовами Ризького договору 18 березня 1921р. Східна Галичина відходила до Польщі. А 15 березня 1923 р. Рада послів Антанти, ігноруючи інтереси українців, прийняла рішення про передачу території Східної Галичини Польщі за умови надання їй територіальної автономії.

Андрей Шептицький не визнав умов Ризького договору, про що писала газета “Час” від 12 червня 1921 року: “Митрополит Шептицький не визнає Ризького договору та вважає Галичину тереном, де Польща є не менше ніж окупантом. В цім випадку польському урядові вільно буде домагатися в Римі, щоб його місце у Львові зайняла людина, яка визнає існуючий тепер державний порядок” [2, с. 36]. Польський уряд вирішив усунути небажаного владику. 26 вересня 1923 р. за виступи в обороні самостійності України та антипольські настрої митрополита було заарештовано і депортовано до Познані [12, с. 10]. Українська громадськість відповіла на арешт Андрея Шептицького відкритим протестом. Рим також негативно поставився до цього акту польської влади. Тому уряд Сікорського змушений був відпустити владику [13, с. 3].

У 20-30-ті роки ХХ ст. Андрей Шептицький підтримував процес національного відродження, друкувались його протести проти польської пацифікації. Найжорсткішого переслідування зазнавали православні українці. Вони були об'єктом окатоличення, а потім і ополячення. Позиції Української греко-католицької церкви були дещо міцнішими. Права греко-католиків захищались конкордатом між Ватиканом і польським урядом, який було укладено у 1925 р. Проте ця умова не захищала від переслідувань священнослужителів і віруючих. Підставою для репресій могло бути спілкування українською мовою, відмова від використання в полонізованій формі прізвищ своїх парафіян-українців. За вживання етноніма “українець”, політоніма “Україна” митрополиту робили зауваження. Про це свідчить лист від 11 квітня 1933 р., надісланий, як зазначено на конверті, “рутенському митрополитові у Львові монсіньору Андрею Шептицькому” Священною Когнгрегацією Східних Церков у Римі. Апостольська столиця пропонувала митрополиту уникати вживання в документах таких небажаних словосполучень, як “його український народ”, “більша частина цього народу”, “Україна” [11, с. 14]. Проте, як бачимо з більш пізніх документів і звернень Шептицького, до цієї рекомендації він не дуже прислухався.

Намагаючись зупинити процес ополячення українського населення, наприкінці вересня 1930 р. митрополит вилетів літаком до Варшави, де домагався аудієнції у Пілсудського, проте прийнятий не був. Довідавшись про голод в Радянській Україні 1932 – 1933 рр., митрополит Андрей виголосив промову, в якій закликав віруючих надати допомогу. Було зібрано кошти і продукти, проте керівництво СРСР від них відмовилось [4, с.56].

В кінці 30-х років ХХ ст. польський уряд розгорнув масове примусове обернення православних Галичини в католицизм. Особливого розмаху ця акція набула на Волині, де поляки намагалися ввести новий церковний обряд - “нови обжондек” - якусь суміш українського і польського церковних обрядів. Але місцеве населення нову релігію не визнало, і за постановою польського уряду почався процес конфіскації і руйнації православних храмів. Митрополит Андрей рішуче засудив таке варварство, поставив це питання в Римі, а коли не допомогло, звернувся в Лігу Націй [5, с. 135]. Польський уряд дуже обурився, але руйнацію церков припинив, знищивши близько 200 храмів.

Після приєднання Західної України до СРСР предметом особливого занепокоєння радянських керівників стала авторитетна в Західній Україні Українська греко-католицька церква, яка напередодні другої світової війни мала 3040 парафій, 4 млн 983 тис. віруючих [14, с.61]. Андрей Шептицький, який не присягав польській владі, залишився послідовним поборником прав віруючих і після входження Західної України до складу СРСР. Митрополит не боявся апелювати до найвищих урядових чиновників, коли їх дії зачіпали інтереси його конфесії. Одним з адресатів митрополита став секретар ЦК КП(б)У М.С.Хрущов, за вказівкою якого на деякий час було зменшено оподаткування церкви та духовенства парафій [1, с. 333]. Однак епізодичні впливи поміркованого ставлення уряду СРСР до УГКЦ суттєво не змінило ситуації. Було закрито духовну академію, семінарію і духовні школи, припинили діяльність усі церковні видання та релігійні товариства. На початок червня 1941р. із Західної України було депортовано в Сибір і Казахстан близько 1,5 мільйона населення, в тому числі і священики. Церковні і монастирські землі підлягали конфіскації, наказано ліквідувати всі монастирі.

Німецьку армію Шептицький зустрів як визволительку, з нею пов'язував надію на відновлення української державності. На проголошення у Львові Української держави 30 червня 1941 р. митрополит відповів вітальною телеграмою: “Переможну німецьку армію вітаємо як визволительку від ворога. Встановленій владі належно підкоряємося. Визнаємо головою крайового правління західних областей України пана Ярослава Стецька” [15, с.225]. Проте дуже скоро владика переконався, що німецька окупація також супроводжується грабунками населення, репресіями і депортацією до Німеччини. Після скасування німцями Української держави митрополит змінює своє ставлення до німців. У листі до Папи Пія XII, що датований 1942 р., він пише: “...німецька влада люта, майже диявольська і в ступені хіба що вищому, ніж більшовицька” [1, с. 330].

Антилюдській суті нацизму Шептицький протиставляв не тільки слово Боже, а й вчинки. Він відкрито протестував проти фізичного знищення євреїв, особисто врятував близько 600 чоловік, переховуючи їх спочатку в соборі Св. Юра, а коли

це стало небезпечно - у віддалених монастирях [16, с. 138]. Коли у жовтні 1942 р. почали формуватись перші військові загони УПА, митрополит благословив цю справу і розпорядився надіслати до загонів священників-капеланів. Останні мали організувати богослужіння для повстанців і виконувати іншу духовну опіку [5, с. 138].

Влітку 1944 р. в Західну Україну вступила Червона армія. Поки тривала війна, сталінська політика відносно Української греко-католицької церкви була поміркованою. Церкви трактували як державну власність, але надавали їх в оренду священнослужителям за невелику плату. Священиків і дяків, також студентів теології звільняли від військової служби. Значна роль у досягненні компромісу на між урядом СРСР і УГКЦ належала Андрею Шептицькому.

Помер Андрей Шептицький 1 листопада 1944 р., похований у підземеллі собору Святого Юра. За свідченнями очевидців, в день похорону біля міста були сконцентровані війська, а місто нашіпиговано енкаведистами. На похоронах були присутні релігійні діячі різних віросповідань, представники радянської влади. М.С. Хрущов привіз на могилу А.Шептицького вінок від...Сталіна [1, с. 334].

Отже, політична діяльність митрополита Андрея Шептицького значна і багатопланова. Він домагався рівних політичних прав для українців Австро-Угорської імперії, палко підтримував проголошення ЗУНР, відстоював право українського народу на власну державу перед представниками Антанти у 1921 р. Наважувався апелювати до найвищих інстанцій Польщі, а згодом - СРСР, захищаючи права віруючих і священнослужителів. Німецька окупація не виправдала надії Шептицького на створення в Україні принаймні крайового самоврядування, після чого він рішуче рве зв'язки з нею. Мрія про незалежну Українську державу назавжди залишилась для митрополита мрією.

Література:

1. Суханова З.Г., Сулима-Матлашенко Н.В. Андрей Шептицький: реалії хресного шляху // Сторінки історії України: Посібник для вчителів. - К.: Освіта, 1992. - С. 318 - 334.
2. Цегельський Л. Митрополит Андрей Шептицький. - Львів: Місіонер, 1995. - 77 с.
3. Кравченко О. Хроніка життя і діяльності митрополита Шептицького // Патріархат. За єдність церкви і народу. - 1990. - Ч 6. - С. 20 - 22.
4. Лаба В. Митрополит Андрей Шептицький. Його життя і заслуги. - Львів.: Свічадо, 1990. - 62 с.
5. Кость П. Історія української церкви. - Львів, 1992. - 158 с.
6. ЦДІА у м. Львові. - Ф. 358. - Оп.2. - Спр. 46. - арк. 10.
7. Голяйт Р.С. Краківська конференція про митрополита Андрея // Світло.- 1995. - Ч.4. - С. 145 - 147.
8. Твори слуги Божого митрополита Андрея Шептицького. Пастирські листи. Том II. - Тороно, 1965. - 277 с.
9. Гайковський М. УГКЦ в часи митрополитування Андрея Шептицького // Київська Церква. - 2001. - №1-3. - С. 32-48.

10. Кам'янський П. Митрополит Андрей Шептицький та єпископ Григорій Хомишин в боротьбі за українську церкву і державність у першій половині ХХ століття // Схід.- 2006. - №4. - С. 66-70
11. Цвенгрош Г. Апостольський Престол і митрополит Андрей Шептицький. - Львів, 1992.- 37 с.
12. Красівський О. За українську державу і церкву. Громадська і суспільно-політична діяльність митрополита А. Шептицького в 1918 - 1923 рр. - Львів, 1996. - 84 с.
13. Гель І. Митрополит Андрей Шептицький і українська національна ідея // Літературна Україна. - 1996. - 8 лютого.
14. Мартирологія українських церков у чотирьох томах. Т. II. Українська католицька церква. Документи, матеріали. Християнський самовидав України / Під ред. О.Зінкевича, Т. Лонгіна. - Торонто, 1985. - 839 с.
15. Історія застерігає: Трофейні документи про злочини німецько-фашистських загарбників та їх посібників на тимчасово окупованій території України в роки Великої Вітчизняної війни. - К.: Політвидав України, 1986. - С. 224-243.
16. Курт Левін. Про митрополита Андрея Шептицького // Світло. - 1994. - Ч.10. - С.349-351.